

Amint az előző idézetből is kitűnik, a jelenkori lakodalmak elsődleges célja a különlegesség, az egyediség és a látványosság. Ugyanakkor a szerző alapvető hipotézise, amely szerint a társadalmi makrofolyamatok (kollektivizálás, rendszerváltozás) megváltoztatják a helyi szokásrendet, az ördögösfüzesi lakodalom forgatókönyvének elemzése kapcsán is beigazolódott.

A kötet értékét a mellékletben közölt gazdag dokumentumanyag is emeli. A melléklet a házassági anyakönyvi adatok összegző táblázatát, Lapohos István vőfélyes füzetének átíratát, az esküvőn elhangzó szövegek adattárát és 54 fényképet tartalmaz.

Tematikai vonatkozásban a kötet méltán nevezhető hiánypótlónak, hiszen egy népszokás 20. századi változásvizsgálatát valósítja meg, úgy, hogy a népszokás jelenlegi helyzetét is árnyaltan bemutatja. A könyv módszertani szempontból lehetőséget nyit további akár más népszokások elemzését megvalósító hasonló kutatások számára is. Külön kiemelendő, hogy a könyv szerkezete arányos, jól áttekinthető, így a néprajzkutatók és a népszokások iránti „egyszerű” érdeklődők egyaránt haszonnal forgathatják.

Gergely Zoltán

Mária-énekek a magyar folklórban: szövegkiadás és -elemzés

Mária anya – Mária anyánk. Szűz Mária élete és alakja a magyar népi Mária-költészetben Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése szerint. Szerkesztette Medgyesy S. Norbert. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Bp. 2019. 1014 old., 60 kép, CD-melléklet 209 Mária-énekekkel

A népi Mária-költészet a folklór és a nem folklór egymással érintkező határvidékén helyezhető el. A Mária-énekek többsége ugyanis – hasonlóan a vallásos népelemek más alműfajaihoz – az egyház valamikori hivatalos liturgiájából került a vallásos népköltészetbe. Szövegfolklorisztikai módszerekkel kimutatható, hogy ez a kulturális örökség mindegyikétől régi, olykor egészen a középkor hivatalos vallásgyakorlatáig visszamenő Mária-himnuszok, valamint a szentmisék szertartásrendjében is szereplő szekvenciák elnépiesedett változata. Másfelől a népi Mária-képzetekre, következésképpen a népi Mária-költészetre is folyamatosan és igen erőteljesen hatott a Mária-legendák ókeresztény korra visszamenő apokrif hagyományvilága is. Ennek az apokrif vallásos hagyománynak századokon átívelő, rejtett utakon történő átörökítéséről Nagy Ilona tett közzé összefoglaló igényű tanulmányt (*Mária-legendák*

az apokrif evangéliumoktól a 20. századi folklorig. In: Uő: Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór. L'Harmattan, Bp. 2001. 13–48. old).

Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015) a magyar vallásos folklór Mária-énekeinek gyűjtését még az 1950-es években kezdte el, az 1951–1963 között működő ún. „Lajtha-csoport” tagjaként, azaz egy olyan időszakban, amikor az ilyen terepmunka nem tartozott a néprajzi kutatások főáramába. A népi Mária-költészet iránti intenzív kutatói érdeklődése a későbbiekben is megmaradt, amit tudományos közlemények, közzétett gyűjtések egész sora jelez gazdag életművében. Noha Erdélyi Zsuzsannát elsősorban az archaikus népi imádságok felfedezőjeként, valamint gyűjtőjeként és értelmezőjeként ismeri a magyar és a nemzetközi folklorisztika – *A Hegyvet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok* című híres gyűjteménye 1974 óta sok kiadást ért meg –, de

szembeötlő, hogy mindig kiemelt figyelemmel fordult az apokrif népi imádságokban is hangsúlyosan jelen lévő Mária-témák felé. A vallásos népénekeket egy nagy Uher-magnó segítségével terepen is intenzív módon gyűjtötte, és ezzel párhuzamosan hatalmas magánggyűjteményt hozott létre azokból a kéziratok énekeskönyvekből és vallásos ponyvakiadványokból, amelyekből az élő Mária-népköltészet évszázadokon át táplálkozott. A gyűjtött vallásos folklórananyag és az írott források alapján ebben a tárgykörben számos előadást tartott és tanulmányok sokaságát jelentette meg. Lévéen, hogy a népi Mária-költészet témája érintkezik az archaikus népi imák központi témakörével, a passióepika képi világával, ennek az egybeesésnek köszönhetően Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imádságokról szóló egyes tanulmányai – például a népi Mária-síralmakról, az Ómagyar Mária-síralom és népi imádságok kapcsolatáról, a fiát kereső Mária-folklórmotívumról, a Mária-altatókról, az Amor Sanctus-témakörrel stb. szóló írásai – a népi Mária-költészet kulcsmotívumait is megvilágították.

A Kárpát-medencei népi Mária-költészet még oralitásban is élő vagy csak írott forrásokban fennmaradt folklorisztikai anyagának összegyűjtését Erdélyi Zsuzsanna tehát több évtizedes munkával elvégezte. Ezt a hatalmas gyűjtőmunkát, amelyhez értelmező tanulmányok is társultak, úgy is felfoghatjuk, mint fő kutatási irányvonalának, az archaikus népi imádságok kutatásának egyik – de korántsem egyetlen – „melléktermékét”. Az anyagmennyiség irdatlan nagysága miatt azonban még a számára megadott hosszú kutatói pálya sem volt elegendő ahhoz, hogy ezt a gyűjteményét ő maga sajtó alá rendezze. Az évtizedekkel korábban elkezdett nagy munka befejezéséhez már nem maradt sem elég ideje, sem elég ereje. Noha a népi Mária-líra kötetének kéziratával nagy vonalakban már az 1980-as évek végére elkészült, de az írógéppel lejegyzett, pontosan 1000 oldal terjedelmű, a szövegek mellett dallam-utalásokat, gyűjtési adatokat és az írott szövegek esetében forrásadatokat is tartalmazó kézirat végső formába öntése, a feltétlenül szükséges tudományos jegyzetappatrátus összeállítása még további óriási munkát, könyvtári kutatást igényelt. Ez egyfelől

bizonyára meghaladta volna az idős kutató erejét, másfelől pedig ő maga más feladatok elvégzését tartotta elsődrendű prioritásnak. A népi Mária-líra kötetének kiadását mindenekelőtt az a körülmény odázta el, hogy alkotói pályája utolsó szakaszában, már nagyon idős korában, úgy gondolta, hogy előbb egy az apokrif népi imák recepcióját összefoglaló gyűjteményes kötetet kell az utókor számára összeállítania. Ezt a munkát végül mások segítségével el is végezte, és a „...századokon át paptalanul...”. *Az archaikus népi imádságműfaj fogadattörténete* című, Várhelyi Ilona segítségével szerkesztett, több mint 800 oldal terjedelmű könyv 2011-ben a Szent István Társulatnál megjelent. Ezt követően – immár a 95. életéhez közeledve! – megszerkesztett még egy másik, ugyancsak igen fontos, több mint 1100 oldalas kötetet is, amelyben együtt újra kiadta az apokrif népi imádságokra vonatkozó összes tanulmányát, és amely néhány más szakember, neves művész szorosán idevágó írását is tartalmazza (*Múltunk iratlan lírája*. Az archaikus népi imádságműfaj háttérvilága. Kalligram, Pozsony 2015), de ennek a könyvnek a megjelenését sajnos már nem érte meg. És mindezen munkák közben még arra is szakított időt, hogy kísérőtanulmánnyal, jegyzetekkel ellátva sajtó alá rendezze a Lajtha Lászlóval közösen végzett 1950-es évekbeli folklorisztikai gyűjtőmunka terepnaplóját, a Lajthával folytatott, annak idején gyorsírással lejegyzett magas elméleti igényű zeneesztétikai beszélgetéseket (*A kockás füzet*. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval. Hagyományok Háza, Bp. 2010). Az annak idején gyorsírással lejegyzett „kockás füzet” a magyar folklorisztikai kutatások legnagyobb részét tartalmazó, amelynek közkinccsé tételét rajta kívül valóban senki más nem végez(het)te volna el.

A népi Mária-líra egy kötetben történő kiadásához Erdélyi Zsuzsannának tehát nyilvánvalóan segítségre volt szüksége. Tudjuk, hogy élete utolsó éveiben is foglalkoztatta ez az elvégzendő feladat, és a birtokában lévő anyag kiadásához munkatársakat keresett. (Itt jegyzem meg, hogy nála tett budapesti látogatásaim során magam is többször találtam őt az írógépénél ülve, 90. életévén túl is „a népi Mária líra-gyűjtemény” egy-egy darabját

gépelve.) Miután 2003–2004 táján megismerkedett és szakmai kapcsolatba került Medgyesy S. Norbert művelődéstörténésszel, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatójával, akit bizalmába fogadott, és akinek vallási néprajzi kutatásait maga is forrásokkal segítette, előbb arra kérte őt, hogy tanítványai révén segítsen neki számítógépbe vinni a kéziratot, majd miután megjelent a fiatal kutató *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere* című könyve (Piliscsaba–Bp. 2009), jelezte neki azt is, hogy a Mária-költészet szöveganyagát az ő közreműködésével szeretné megjelentetni. Medgyesy S. Norbert végül Erdélyi Zsuzsanna 2015. február 13-án történt halála után az örökséget gondozó családtagoktól kapott felkérést arra, hogy szerkessze meg, illetve a szükséges filológiai apparátus összeállításával készítse elő kiadásra az impozáns méretű kötetet.

A most megjelent, több mint 1000 oldal terjedelmű könyvet forgatva, meggyőződhetünk arról, hogy Medgyesy S. Norbert a nagy feladatot lelkiismeretesen és a legszigorúbb tudományos igényességgel elvégezte. Több évig tartó gondos munkájának eredménye egy nagyszerű kiadvány lett, amely méltó mind Erdélyi Zsuzsannához, mind a benne foglalt kivételes szellemi tartalomhoz, vagyis a magyar népi Mária-líra témájához. A kötet elején elhelyezett bevezető tanulmánya (24–55.) ismerteti Erdélyi Zsuzsanna témába vágó gyűjtéseit, a könyv létrejöttének történetét, a kézirat anyag forrástípusait és a kiadás szempontjait, valamint összefoglalja Erdélyi Zsuzsanna Mária-költészetéről szóló írásainak fő tudományos eredményeit. A szerkesztői bevezetőt jól és tartalmilag teljesen indokoltan egészíti ki Havas Gyöngyvér *Szűz Mária életének jelenetei a képi ábrázolásokban* című tanulmánya (56–71.), amely röviden bemutatja azokat a jellemző ikonográfiai ábrázolásokat, amelyek Szűz Mária életének nagy eseményeit jelenítik meg, különös hangsúlyt fektetve a vallásos ponyvanyomtatványok címlapjain látható képekre.

A könyv két részből álló, első ránézésre talán kissé szokatlannak tűnő címe (*Mária anya – Mária anyánk*) kifejezi a gyűjtő Erdélyi Zsuzsannának

azt a szándékát, hogy olyan kötetet hozzon létre, amelyben egyfelől legyenek benne a Szűz Mária életének eseményeiről és az életesemények üdvtörténeti jelentőségének fő mozzanatairól szóló énekek (*Mária anya*), másfelől pedig tartalmazza azokat a Mária-himnuszokat, amelyek kifejezik a magyar nép egészen sajátos, a Szent István-i országfelajánlás következtében Európa-szerte egyedinek mondható Mária-tiszteletét (*Mária anyánk*). A Mária élettörténetéről szóló költészeti anyagot az I–IX. fejezetek tartalmazzák mintegy 750 oldalnyi terjedelemben, míg a Magyarok Nagyasszonya, illetve Maria Advocata másik nagy témakör mintegy 60 oldalon van jelen a kötetben (X. és XI. fejezetek). A fenti szerkesztési szempontok alapján kialakult szövegcsoporthoz – illetve nagyobb egységek esetében ezeken belül a kisebb tematikus egységekhez is – a kötetet szerkesztő Medgyesy S. Norbert minden esetben egy-egy, a szűkebb témába vágó ismeretet írt, amelyek sokszor kisebb tanulmányokká terebélyesednek. Ezekben megvilágítja a szóban forgó Mária-motívum, -téma eredetét, rámutat ennek teológiai jeletőségére, ismerteti az illető témakörbe vonható kéziratok énekköltészet forrásait, és megadja az ide kapcsolódó Mária-ünnepre vonatkozó korábbi néprajzi szakirodalom adatait is. Ez a gondosan elvégzett filológiai munka jóval több egyszerű „szövegszerkesztésnél” vagy „kéziratalkészítésnél”: Medgyesy S. Norbert ezzel a könyvben közölt gazdag történeti szöveganyagot a tudományos kutatások aktuális kontextusába állította, és így pontosan azt valósította meg, amit a gyűjtő Erdélyi Zsuzsanna maga is eltervezett.

A kötetben terjedelmi okokból nincsenek kották. A mellékelt CD-ROM viszont 206 gyűjtési felvételt tartalmaz, amelyen maguk az adatközlők, vagyis az élő források szólaltatják meg a népi Mária-költészet egyes darabjait, gyakran tájegységenként eltérő más-más változatokban is. Ezeket a felvételeket Németh István archívumkezelő, népzene gyűjtő válogatta ki Erdélyi Zsuzsanna az MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumában elhelyezett gyűjtési anyagából, és pontosan adatolva bocsátotta a kiadvány rendelkezésére (915–932.). Így ez a népi

Mária-kultusz folklorisztikai kutatásában mérföldkőnek, összegzésnek tekinthető kötet épp a hangzó melléklet által léphet ki a szűk tudományosság világából, és válhat hasznos, élő oktatási segédanyaggá az alap-, közép- és felső fokon tanító pedagógusok, a kórusvezetők vagy a vallásos színjátékokat színpadra állító rendezők számára.

A most megjelent gyűjtemény helyét Erdélyi Zsuzsanna életművében és a gyűjtő tudósi nagyságát csak akkor láthatjuk helyesen, ha tudatában vagyunk annak is, hogy Erdélyi Zsuzsanna nemcsak a magyar vallásos folklórt gyűjtötte, hanem Lengyelországban, Olaszországban is végzett ilyen jellegű feltáró terepmunkát. A történelmi Magyarország területén pedig

nagy lelkesedéssel vette magnára a szlovák, a német, a román, a horvát és nem utolsósorban a cigány vallásos szövegfolklórt is, és gyűjtötte össze az ezzel kapcsolatban álló nem magyar nyelvű írott forrásokat. Ezeknek a gyűjtéseknek egy kisebb részét eredeti nyelven és párhuzamosan magyar fordításban is különböző kiadványokban már közölte, de reményeink szerint a jelentős részben máig publikálatlan anyag egyszer majd önálló kötetben is megjelenik. „A Magyar Királyság más népeitől gyűjtött énekeket és imádságokat külön könyvben szeretnénk kiadni” – írja reménykeltően Medgyesy S. Norbert a könyv bevezetőjében (25.).

Tánczos Vilmos

„... jó nyomon járok, ha elmegyek a mélyhitű palócokhoz...”

Vallási néprajz, archaikus imádságok, apokrif népi imádságok gyűjtései

Lengyel Ágnes – Czövek Judit (szerk.): „Kívül aranyos, belül irgalmas...”

Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna emlékére. Konferenciasorozat a vallási néprajz iskolateremtő tudósainak tiszteletére 1. Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma, Balassagyarmat 2018. 336 old.

Mindig őszintén örvendek, amikor több száz oldalas, több tucat szerzős szakmai mű, Festschrift vagy konferenciakötet ismertetésére vetemedem. Elsősorban is azért, mert a szimpla tartalomjegyzék, a szerzők felsorolása, a hátoldali vagy fülszöveg pont belefér a kért és várt terjedelembé, vagyis olvasni semmit sem kell, írni még kevesebbet... Valójában persze ennek éppen ellenkezője igaz. Sokadszorra nehezményezem, hogy bár a legtöbb tudásterületen a legtöbben voltaképpen kivonatok kivonataiból tanuljuk a legsürgősebb tudnivalókat, mégis csupán időnként jut időnk-módunk ezek elmélyült olvasásába fogni. Vagyis a szimpla címközléssel és rövid ajánlással mindjárt naprakészen meg is volnán – ha nem lenne különösebb készítés egy-egy szakkönyv alaposabb lapozására, a sokféle tartalom aprólékos megolvasására s épp a belső tartóívek, értelmezések,

áthallások, másságosságok, „üzenetek” árnyaltabb felmutatására. Így ha azt jelzem: Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutató (1921–2015) emlékére rendezett konferencia-kötet van a kezemben, szinte a legjava szakmabeli azonnal tudja: vallási néprajz, archaikus imádságok témaköréről lehet szó. S valóban.

A „Kívül aranyos, belül irgalmas...” *Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna emlékére* című konferenciakötet már a szerkesztők és intézményirányítók emlékező felhangjával indít (Lengyel Ágnes – Limbacher Gábor), melyben a népi imádságok körében Erdélyi Zsuzsannának is kedves tája, gyűjtőköre, frekvenciált területe volt a palócvidék, szakrális tájként nemcsak „a néphagyományok szempontjából kiemelkedő” szerepet töltött be a „Hegyvet hágék, lőtőt lépék” anyagában, de a néprajztudós emlékét ápoló konferenciáknak is készséggel ad hangsúlyos